

Секція 6. Актуальні проблеми соціально-педагогічних досліджень

Зозуля І. Є.,

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри мовознавства

Вінницький національний технічний університет

м. Вінниця, Україна

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ В АУТИЧНИХ ДІТЕЙ

Основною запорукою соціальної адаптованості людини в сучасному світі є її рівень оволодіння мовленням, і, відповідно, його комунікативною функцією. Ми спілкуємося словами вдома, у школі, у магазині, на роботі, у різних громадських установах і взагалі всюди, де постає необхідність встановити контакт з іншою особою, попросити про допомогу, просто запитати як справи чи як пройти, наприклад, до найближчого розважального дитячого центру.

Багато дослідників наголошують, що аутична дитина, особливо раннього віку, не стільки не хоче спілкуватися, як не може й не вміє у зв'язку з труднощами її соціального розвитку. На думку російського психолога М. Кузьміної, діти з раннім дитячим аутизмом не знають, як встановлювати контакт із навколишнім середовищем, не знають, яку схему поведінки вибрати [1]. Тому від корекційної роботи на початковому етапі залежить мовленнєвий розвиток і загальний стан психічної активності дітей з розладами аутистичного спектру в старшому дошкільному віці. У цьому й полягає актуальність обраної нами теми для наукової розвідки.

Результати психологічних досліджень, сімейний досвід, спостереження професіоналів свідчать про те, що мовленнєва діяльність аутичної дитини, будучи тісно пов'язаною із її психічним розвитком, потребує уваги з самого народження малюка.

Проаналізувавши чисельні свідчення про перші місяці життя аутичних дітей різних груп, російські психологи О. С. Нікольська, К. С. Лебединська та інші визначили наявність специфічних рис, що вдрізняють розвиток мовлення аутичних дітей та нейротипічних [2, с. 5]. У дітей з вадами часто взагалі відсутні етапи лепету та гуління, а якщо вони й є, то здебільшого механічного характеру, позбавлені інтонаційного компоненту, обмежені, можуть нагадувати крик, пицання або навіть шипіння. А це свідчить про затримку формування основних складових мовленнєвої сфери, недорозвиток слухової уваги, фонематичного слуху, функції наслідування (наприклад, дитина не фіксує погляду на органах артикуляції матері, не намагається повторювати звуки). Спостерігається слабкість чи відсутність реакції на мовлення дорослого, відсутність фіксації погляду на тому, хто говорить. Дитина може не реагувати на словесні подразники й в той же час бути дуже чутливою до немовних звуків, може не розуміти простих побутових інструкцій та й взагалі зверненої до неї мови. Дослідниці О. С. Нікольська та К. С. Лебединська зазначають, що більше ніж у 50-70% дітей з РАС спостерігають недостатність використання жестів та інтонації в спілкуванні [2, с. 7].

При ранньому дитячому аутизмі, окрім основних специфічних особливостей розвитку, порушується можливість користування мовленням як таким. Аутичні діти страждають, перш за все, від власної нездатності налагодити соціальну взаємодію, підтримувати контакт з чужою людиною без явного психологічного дискомфорту. Для них характерні труднощі сприймання інформації й розуміння ситуації спілкування. Вони просто не розуміють, як користуватися мовленням і для чого це потрібно робити.

Сучасні методики розвитку мовлення дітей з розладами спектру аутизму тісно пов'язані з тими, що спрямовані на вироблення соціальних навичок, покращення міжособистісної взаємодії, адже ми розуміємо, що ці

два аспекти розвитку є тісно між собою пов'язаними та взаємозумовленими. Зазвичай за реалізацію цих методик відповідають логопеди, спеціальні корекційні педагоги, психологи, які працюють у співпраці один з одним та з батьками дітей з РАС.

Якщо говорити про методики, які дозволяють розвивати мовлення в дітей з розладами аутистичного спектру, то їх на сьогодні є незначна кількість. Дослідивши найбільш відомі з них, ми зупинилися на двох, які використовуємо у власному досвіді роботи з аутичними дітьми.

Одна з методик розроблена російською дослідницею Л. Г. Нурієвою. Вона є авторською і її також можна застосовувати під час роботи для розвитку мови в дітей з сенсорною та моторною алалією. Усі свої форми роботи Л. Г. Нурієва спрямовує як на покращення експресивного, так і імпресивного мовлення в дітей з РАС. Авторка впевнена, що заміна вербальних абстрактних образів зоровими значно полегшує процес навчання аутичної дитини, тому що вона має тип мислення «буквального сприйняття» [4, с. 6]. Реальні предмети, картинки, надруковані слова – усі ці наочні засоби використовуються на всіх етапах роботи з мисленням та мовленням дитини з РАС. На думку дослідниці, побудова візуального ряду є основною умовою успішності занять з дітьми, які не вміють розмовляти. До початку відпрацювання мовленнєвої функції необхідні спеціальні «передмовні» етапи роботи, а саме [4, с. 6-18]:

1. Контакт із дитиною.
2. Перші навчальні навички, що включають в себе: роль батьків на занятті, організацію занять і робочого місця, відпрацювання опорних комунікативних навичок.
3. Робота над вказівним жестом та жєстами «так» і «ні».
4. Навчання читанню: глобальне, поскладове й аналітико-синтетичне читання та комплексні завдання, що поєднують у собі елементи глобального та побуквенного читання.

Багато уваги Л. Г. Нурієва приділяє особливостям роботи над структурою простого речення, розширенням фрази, формуванням монологічного мовлення тощо. Авторські доробки дослідниці є подібними до американської методики прикладного аналізу поведінки дітей з РАС – АВА-терапії, у якій також є схожі форми роботи з розвитком мови в аутичних дітей. Суть цієї методики ми розглядали в наших попередніх дослідженнях. З огляду на моноканальну домінантність візуального каналу обробки інформації в багатьох дітей з РАС (хоча не у всіх) спеціалісти в Україні та закордоном (особливо в країнах Європи та Америки) широко застосовують методики візуалізації мови – жестами та символами. Попри деякі побоювання, що застосування таких форм роботи альтернативного спілкування стане на перешкоді розвитку мови, наукові дослідження довели, що це не так, а навіть навпаки: застосування цих методик прискорює розвиток мовлення в дітей з РАС. Відомо, що частина дітей з аутизмом ніколи не буде мати повноцінної мови й для них альтернативне спілкування допоможе встановити певну змістову комунікацію.

У наш час існують різні варіації застосування цих методик. Один з найпростіших та найвідоміших як в Україні, так і в інших країнах – це PECS (picture exchange communication system – система спілкування за допомогою обміну карток) [4]. Система спілкування за допомогою PECS була розроблена спеціалістами прикладного аналізу поведінки – Лорі Фрост та Енді Бонді – для швидкого навчання дітей з аутизмом цілеспрямованому, самостійному, ініціативному спілкуванню. Її суть полягає в тому, що заздалегідь готують фотографії або малюнки найнеобхідніших та найулюбленіших предметів побуту дитини (наприклад, іграшки чи солодощі), а потім малюків навчають комунікувати за допомогою цих карток. Увесь процес супроводжується вербальним називанням предмета. З часом кількість картинок може збільшуватися, та в

міру того, як розвиватиметься мова, від використання наочності поступово переходять до вербальних взаємодій. На подібній основі розроблена система простих жестів для дітей з РАС – система Макатон – та й інші методики альтернативного спілкування за допомогою символів-картинок (Бліса, Макатон, Ребус), які дитина постійно може мати при собі у формі книжки. Існують також комп'ютеризовані версії цих систем, які поєднані із сучасними комп'ютерними технологіями (Boardmaker, Picture communication system).

На нашу думку, ці методики альтернативного спілкування важливо поєднувати з озвученням слів/фраз і намагатися більше переходити на вербальну мову, зменшуючи частку візуальної, тобто занурюватися в більш «класичне» мовне середовище. Проте не для всіх дітей з РАС це буде можливим з огляду на наявні труднощі обробки аудіальної інформації та можливе ураження центрів мови. Для частини дітей такий перехід буде неможливим, і їхня здатність спілкуватися з оточенням усе життя може залежати від можливості застосування альтернативних візуальних систем.

Як допоміжні методи в розвитку мовлення та спілкування використовують також музикотерапію (емоційна експресія, почерговість, уважність один до одного, синхронізація в оркестрі, робота з голосом) та танцювально-рухову терапію (розвиток невербального спілкування та самоекспресії, невербальні діалоги, гра, соціальні стосунки). Обидва цих методи можуть бути дуже цінними для деяких дітей з РАС, оскільки вони не лише спонукають до відкриття радості стосунків, синхронізації взаємодії з іншими, але й сприяють самоекспресії, “гармонізації”, розвитку творчості та навичок соціальної взаємодії. У роботі з деякими дітьми ці методи дають дивовижні результати, й діти, зовсім неконтактні в інших формах спілкування, починають з радістю взаємодіяти з іншою особою, виражати себе за допомогою танцю чи музики.

Отже, як бачимо, мовленнєвий розвиток при аутизмі характеризується досить специфічними рисами й багато в чому залежить від того, чи проводиться корекційне втручання, і коли воно почало здійснюватися. Загалом, саме стан сформованості мовлення на кінець дошкільного віку є важливим показником подальшого сприятливого розвитку. Доведено, що рання діагностика мовленнєвих порушень та їхня корекція дозволяє аутичній дитині в майбутньому оволодіти основними формами комунікативної поведінки й навчитися пристосовуватися до вимог суспільства. Обрана нами тема є важливою та актуальною, тому ми будемо й надалі працювати над дослідженням різних форм та методів, які допомагають оволодіти мовленням дітям з РАС.

Література:

1. Кузьмина М. Аутизм / М. Кузьмина // Школьный психолог. – 2000. – № 47-48.
2. Лебединская К. С., Никольская О. С. Дефектологические проблемы раннего детского аутизма / К. С. Лебединская, О. С. Никольская // Дефектология. – 1994. – № 2. – С.3-8.
3. Лори Фрост. Система альтернативной коммуникации с помощью карточек (PECS): руководство для педагогов / Фрост Лори, Бонди Энди // М. : Теревинф, 2011. – 416 с.
4. Нуриева Л. Г. Развитие речи у аутичных детей: методические разработки / Л. Г. Нуриева // Изд. 10-е. – М. : Теревинф, 2017. – 106 с. – (“Особый ребенок”).